

Олег Левченко

аспірант кафедри інформаційної політики та цифрових технологій
НАДУ при Президентіві України

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМАТИКА ІНФОРМАЦІЙНОГО ВИКЛЮЧЕННЯ

У статті розглянуто проблему інформаційного виключення та проаналізовано ряд причин, які спричинили це явище. Особливу увагу приділено аспекту участі громадян в процесі е-демократії та рівним можливостям громадян у використанні інструментів е-демократії. Участь жителів України у процесах прийняття рішень державного значення прямо залежить від кількості внутрішніх користувачів мережі Інтернет, оскільки наразі не кожен житель має доступ до цієї глобальної мережі. У статті подаються достовірні дані щодо активності українських користувачів. На основі вивчення проблематики інформаційного виключення подано низку рекомендацій, які є актуальними у сьогоденні.

Ключові слова: електронна демократія, електронна участь, демократія, інформаційне виключення, цифровий розрив, цифрова нерівність, інструменти е-демократії.

Oleh Levchenko

PhD student of Information Policy and Digital Technologies Department,
NAPA under the President of Ukraine

APPLIED ASPECTS OF E-DEMOCRACY POLICY'S REALIZATION IN UKRAINE: PROBLEMS OF INFORMATION EXCLUSION

The article is devoted to the problem of information exclusion and analysis of a number of reasons that caused this phenomenon. Particular attention is paid to the aspect of citizens' participation in the process of e-democracy and equal opportunities for citizens in the use of tools of e-democracy. Participation of Ukrainian citizens in decision-making processes of the state directly depends on the number of internal users of the Internet, as nowadays not every resident has an access to this global network. The article provides reliable data on the activity of Ukrainian users. Based on the study of the information exclusion issues, a number of recommendations are presented.

In the today's world, the concept of democracy, as a state control, is carried out by people directly or through elected representatives, it can be enhanced through e-government, especially through e-democracy. Electronic democracy (e-democracy) is a form of social relations, where citizens and organizations are involved in state-building process and public administration, as well as in local self-government through the widespread use of information and communication technologies.

The Green Paper on e-Governance in Ukraine says that e-democracy tools should strengthen people's ability to prioritize their concerns and make proposals for the development of specific public policy programs. However, at the moment there is a problem of «information exclusion» for certain categories of citizens.

Citizens are not able to use existing resources in the field of e-democracy because of the lack of technical support or lack of skills in the use of the latest technologies and / or for other reasons. Because of the digital divide, a large number of citizens can not be involved in the decision-making process that affects the effectiveness of e-democracy in the state.

According to the KIIS survey of 2015, the largest number of Internet users live in large (65%) and medium (64%) cities. In small cities and settlements of urban type, 55% of the population use the Internet, in villages – only 42%. According to the KIIS survey of 2016, the number of users of the Internet is the next: the village – 46%, the small city – 66% average city – 77%, the big city – 68%, a very large city – 70%.

About 70.25% of the population who live in cities use the Internet. This corresponds to 20845361.88 people respectively. Indicators of using the population of Internet services in the countryside are 6097845,1 people. Thus, according to indicators, out of 42929298 people of the existing population, 26943206,98 people use the Internet, and 15986091,02 people do not use the Internet.

Another problem in the field of e-democracy is the age rating. According to a KIIS study, a typical Internet user is a young person between the ages of 18 and 35. The Internet is not used by citizens over the age of 50.

For the effective functioning of the processes of e-democracy in Ukraine, it is necessary to direct activities aimed at attracting groups of people who are currently «excluded from the information». In order to accelerate this, it is necessary to help citizens who are not able or unable to use ICT.

However, it is also necessary to actively involve the population, who is already using the Internet to existing e-democracy tools, so that citizens have the opportunity to influence the decision-making process. And the percentage of the population who, due to a number of reasons, has no ability to use the Internet and therefore cannot be involved in the decision-making process, is gradually reduced by taking special measures.

Key words: e-democracy, e-participation, democracy, information exclusion, digital gap, digital inequality, e-democracy tools.

Олег Левченко

*аспірант кафедри інформаційної політики і цифрових технологій
НАГУ при Президенті України*

ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ ЭЛЕКТРОННОЙ ДЕМОКРАТИИ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМАТИКА ИНФОРМАЦИОННОГО ИСКЛЮЧЕНИЯ

В статье рассмотрена проблема информационного исключения и проанализирован ряд причин, которые вызвали это явление. Особое внимание уделено аспекту участия граждан в процессе электронной демократии и равных возможностей граждан в использовании инструментов электронной демократии. Участие жителей Украины в процессах принятия решений государственного значения напрямую зависит от количества внутренних пользователей сети Интернет, поскольку каждый житель имеет доступ к этой глобальной сети. В статье подаются достоверные данные по активности украинских пользователей. На основе изучения проблематики информационного исключения представлен ряд рекомендаций, которые актуальны в настоящем времени.

Ключевые слова: электронная демократия, электронное участие, демократия, информационное исключение, цифровой разрыв, цифровое неравенство, инструменты электронной демократии.

Постановка проблеми

У сучасному світі концепт демократії як управління державою, яке здійснюється народом безпосередньо чи через обраних представників, може посилюватись через електронне урядування, а саме через електронну демократію. У провідних країнах світу реалізуються національні програми адаптації державного управління до умов цифрового суспільства, що передбачають упровадження елементів електронної демократії як новітнього інструментарію взаємодії влади і суспільства на шляху до підвищення якості управлінських послуг. Ці процеси дозволяють владі коригувати управлінські процедури у визначеному напрямку, удосконалювати організаційний, правовий, ресурсний та інші складові механізми державно-управлінської системи. Все це в сукупності забезпечує відкритість і прозорість діяльності органів влади всіх рівнів, а також підвищує довіру громадян до влади, забезпечує більш ефективне і менш витратне адміністрування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблематики застосування інструментарію електронної демократії присвячено низку наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, окремі дотичні питання, пов'язані з досліджуваною нами тематикою, порушені у публікаціях [2–5, 7, 9–12], на які ми спиралися в процесі виконання представленої дослідження, однак невирішеною частиною загальної проблеми залишається недостатність наукового обґрунтування аспектів інформаційного виключення як явища у сфері державного управління в Україні.

Мета

Метою дослідження є аналіз прикладних аспектів реалізації політики електронної демократії в Україні, дослідження проблеми інформаційного виключення та виявлення причин, які спричиняють це явище.

Виклад основного матеріалу

Електронна демократія (е-демократія) – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом

широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Цілі сталого розвитку ООН спрямовані на залучення громадян до процесу спільного прийняття рішень. Участь в спільному творенні політик та практик поширилася по всьому світу завдяки компонентам е-партисипації: забезпеченням електронною інформацією, електронними консультаціями та електронним прийняттям рішень.

Безперечно, високорозвинені країни відіграють провідну роль в світовому рейтингу електронної участі ООН. Проте, інші країни також розвиваються і скорочують розрив, наприклад, в інформаційному забезпеченні. Але результати третього компоненту процесів електронної участі між країнами у підсумку все одно суттєво відрізняються через те, що країни знаходяться на різних рівнях технологічного та інноваційного розвитку. Крім того, позитивні тенденції не впливають на всіх представників суспільства однаково. Адже, для більш ніж для 40 відсотків населення світу, котрі не мають доступу до Інтернету, ці інноваційні підходи недоступні [3].

В Зеленій книзі державної політики у сфері електронного урядування в Україні зазначено, що інструменти електронної демократії повинні посилити спроможність людей забезпечувати врахування їх пріоритетів і вносити пропозиції до розроблення конкретних програм державної політики [4].

Проте, на даний момент існує проблема «інформаційного виключення» певних категорій громадян. Тобто, громадяни не мають можливості користуватись наявними ресурсами у сфері е-демократії через відсутність технічного забезпечення чи через відсутність навиків користування новітніми технологіями та/або з інших причин.

Через цифрову нерівність велика кількість громадян не може бути залученою в процес прийняття рішень, що у свою чергу, впливає на ефективність е-демократії в державі.

Відповідно до результатів опитування Київського міжнародного інституту соціології (далі – КМІС), яке проводилось у першому кварталі 2015 року, в Україні наявні суттєві обмеження у доступі до мережі Інтернет. Із переліку опитаних громадян, 32% респондентів не користуються Інтернетом через брак фінансових

ресурсів, 30% не користуються Інтернетом через е-безграмотність, 19% – через брак технічних засобів для використання Інтернет (відсутність пристроїв) [5].

Проте, поступово тенденція змінюється і поступово кількість користувачів ІКТ збільшується. За даними НКРЗІ, станом на кінець 2015 року кількість абонентів Інтернет складала 6089,9 тисяч чоловік, що на 197,6 тисяч чоловік більше порівняно з 2014 роком, зокрема, число абонентів, які користуються широкосмуговим доступом до мережі збільшилось на 126,2 тисяч чоловік та становить 4978,8 тисяч чоловік [6].

Відповідно до даних, наведених КМІС, темп приросту населення, яке користується мережею Інтернет, протягом лютого 2015– лютого 2016 років склав 8%. Адже, загалом, в 2015 році кількість користувачів мережі Інтернет складала 57%, в 2016 цей показник вже становить 62%.

За період з лютого 2014 до лютого 2016 років кількість користувачів мережі Інтернет зростає на 7 відсотків, а темп приросту становив 13% [7].

Та все ж, цього не достатньо. Адже, очевидно, що на даний момент в Україні лише 62% населення може бути залученими до е-партисипації, оскільки це потребує використання засобів ІКТ. Тобто, 38% громадян є «інформаційно виключеними», що нівелює їхню можливість на рівний доступ до вищезгаданих процесів.

Розглянемо аспект цифрової нерівності через географічний критерій. Не можна заперечити існування нерівності у використанні Інтернету між міським та сільським населенням.

За даними опитування КМІС в 2015 році, найбільше користувачів Інтернет проживають у великих (65%) та середніх (64%) містах. У малих містах та населених пунктах міського типу 55% населення користуються Інтернет, в селах – тільки 42% [5].

Відповідно до опитування КМІС в 2016 році, кількість користувачів Інтернет залежно від населеного пункту становить наступні показники: село – 46%, маленьке місто – 66%, середнє місто – 77%, велике місто – 68%, дуже велике місто – 70%.

Згідно з вищенаведеними даними, простежується тенденція до поступового збільшення користувачів Інтернет у всіх населених пунктах. Так, до прикладу за період 2015–2016 року, кількість користувачів Інтернет в селах збільшилась на 4%. Проте, незважаючи на позитивну динаміку, 54% сільських мешканців все ще не користуються Інтернетом.

Відповідно до даних Держстату станом на 1 січня 2015 року (наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, розрахунки здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті громадян та зміни реєстрації постійного місця проживання без урахування частини зони проведення антитерористичної операції) кількість наявного населення, у тому числі міського та сільського є такою:

Таблиця 1.

Чисельність наявного населення за регіонами на 1 січня 2015 року [8]

Держава	Чисельність наявного населення, осіб	У тому числі		Питома вага у загальній чисельності, відсотків	
		міське	сільське	міського населення	сільського населення
Україна	42 929 298	29 673 113	13 256 185	69,12	30,88

Таким чином, можна простежити, що близько 70.25% населення, які проживають у містах, користуються Інтернетом. Це відповідно становить 20845361,88 чоловік. Показники використання населенням послуг Інтернету в сільській місцевості складають 6097845,1 чоловік.

Отже, за орієнтовними показниками, із 42929298 чоловік наявного населення, 26943206,98 чоловік користуються послугами Інтернету, а 15986091,02 чоловік – не користуються Інтернетом.

Ці дані свідчать про те, що поки, використовуючи лише інструменти електронної демократії, не можна охопити представників усіх населених пунктів. Адже, враховуючи те, що 54% сільських мешканців і близько 29% мешканців міст все ще не користуються Інтернетом, вони не можуть використовувати ані е-інформацію, ані е-консультування, ні тим паче е-прийняття рішень.

Ще однією проблемою у сфері е-демократії є віковий ценз.

За даними дослідження КМІС, типовий користувач Інтернет – молода особа віком від 18 до 35 років. Не використовують мережу Інтернет переважно громадяни старше 50-ти років [5].

Відповідно до наведених даних, простежується тенденція до збільшення користувачів Інтернет у різних вікових категоріях. Проте, позитивна тенденція більшою мірою стосується категорії громадян віком від 50 до 59 років, адже з 2014 до 2016

Рис. 1 Частка користувачів Інтернету серед мешканців поселень різних типів [7]

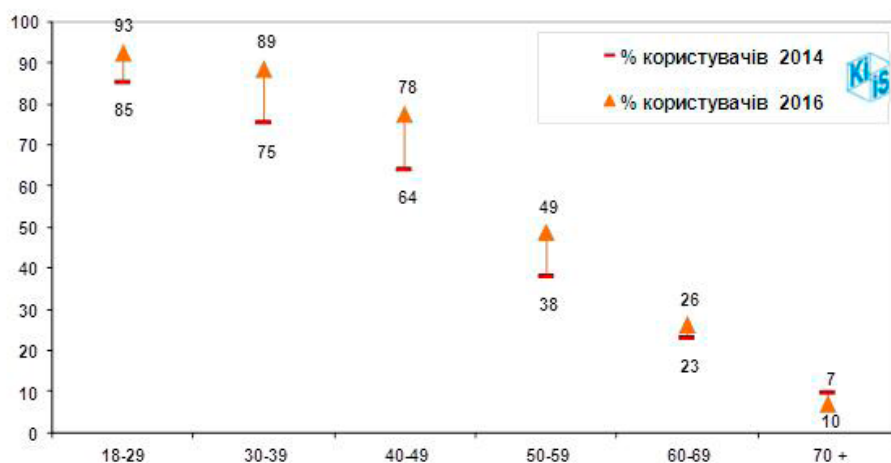

Рис. 2 Частка користувачів Інтернету серед різних вікових груп [7]

року приріст користувачів мережі склав 11%. Якщо ж говорити про громадян віком від 60-ти років та вище, які користуються Інтернетом, то кількість користувачів мережі Інтернет залишається дуже низькою.

Проте, нерівність у використанні Інтернету між молодим та старшим поколінням існує не лише в Україні, а й у інших державах.

До прикладу, за даними дослідницького центру PewResearchCenter в США станом на 2015 р. відсоток людей, які користуються Інтернетом у віці 50-64 роки склав 81%, у віці 65 чи старші – 58% [9].

У Великобританії відсоток людей, які користуються Інтернетом у віці 55-64 роки, складає 72%, а у віці 65 чи старші складає 29% [10].

Це вказує, про загальну проблему меншого використання Інтернету особами старшого віку. Проте, на відміну від України, у провідних країнах світу цей показник все одно суттєво вищий.

Тому, через віковий ценз постає проблема залучення категорії осіб віком 50+, адже ці громадяни теж мають право впливати на процес прийняття рішень в державі.

Однією з причин цифрової нерівності є освітній ценз. За даними дослідження КМІС від 2015 року, Інтернетом користуються переважно особи з вищою освітою (85%). Тільки 20% громадян з неповною середньою освітою, середньою освітою (33%) є користувачами Інтернету [5].

Проте, варто звернути увагу на те, що кількість громадян із вищою освітою в Україні є значною. Відповідно до даних, наданих Інститутом демографії ім. М. Птухи, в Україні валовий показник охоплення громадян вищою освітою станом на 2014 рік складає 80% [11]. Валовий показник охоплення вищою освітою розраховується як кількість студентів у вищих навчальних закладах, незалежно від віку, виражене у відсотках від загальної чисельності населення п'ятирічної вікової групи, що продовжує навчання після завершення середньої школи. Дані дослідження КМІС демонструють, що проблема в користуванні Інтернетом виникає здебільшого у людей із середньою та неповною середньою освітою. Що, в свою чергу, «виключає» їх з процесу електронної партисипації. Важливою аспектом

ефективності існування електронної демократії є також наявність рівня обізнаності залучених громадян.

Згідно із дослідженнями КМІС від 2015 року, в Україні існує брак компетенції у сфері е-урядування та е-демократії. Тільки 14% респондентів розуміють зміст «е-урядування». 67% молоді та 61% користувачів із вищою освітою ніколи не чули про «е-урядування», 79% респондентів ніколи не чули терміну «е-демократія» [5].

Це означає, що навіть громадяни, які використовують засоби ІКТ, можуть не приймати активної участі в процесах е-демократії, оскільки або не знають що це поняття означає, або не мають необхідних навиків використання наявних інструментів е-демократії.

Проте, за результатами експертного опитування Подільської агенції регіонального розвитку «Практика використання інструментів електронної демократії в Україні» в 2016 році, більшість громадських діячів (98,8%) переконані у необхідності проводити заходи із підвищення рівня громадянської освіти у сфері е-демократії. Близько третини респондентів визнають, що їм не вистачає знань і навиків з комп'ютерної грамотності, і 57% представників ГО хочуть підвищити свій рівень обізнаності у сфері кібербезпеки [12].

Ці дані свідчать про існування ще однієї проблеми у сфері е-демократії, а саме низького рівня компетенції громадян. Оскільки, 79% респондентів ніколи не чули терміну «е-демократія», вони не мають змоги повною мірою впливати на процес прийняття рішень в державі. Тому, пріоритетним завданням повинно стати підвищення обізнаності населення стосовно електронної демократії і навичок користування її інструментами. Отже, станом на 2016 рік, кількість користувачів мережі Інтернет складає 62%. Одними із найважливіших причин невикористання мережі Інтернет є брак фінансових ресурсів, електронна безграмотність та відсутність пристроїв для виходу в Інтернет. Також потрібно звернути увагу, що існує цифровий розрив. Це відбувається через ряд причин (географічний, віковий, освітній критерій). Відповідно до наведених показників, поки із 42 929 298 чоловік наявного населення, 26943206,98 чоловік користуються послугами Інтернету, а 15986091,02 чоловік – не користуються Інтернетом.

При цьому, якщо люди, які живуть у містах близько 8,8 млн із 29,6 млн не користуюся Інтернетом. То, у сільського населення цей розрив дещо більший: із трохи більше, ніж 13,2 млн жителів, не користуються Інтернетом, більш ніж 7, 1 млн жителів.

Отже, для ефективного функціонування процесів електронної демократії в Україні варто спрямува-

Висновки

ти діяльність на залучення груп населення, котрі, на даний момент є «інформаційно виключеними». Задля пришвидшення цього потрібно допомагати громадянам, які не вміють чи не мають змоги користуватись ІКТ. Проте також потрібно активно залучати населення, яке вже користується Інтернетом до існуючих інструментів е-демократії, щоб громадяни мали змогу впливати на процес прийняття рішень. А відсоток населення, який через ряд причин, не має змоги чи навиків користування Інтернетом і через це не може бути залученим до процесу прийняття рішень, поступово скорочувати шляхом проведення спеціальних заходів. В результаті проведеного дослідження нами запропоновано низку практичних рекомендацій, а саме:

1. Зменшити рівень електронної неграмотності через використання додаткових можливостей для залучення громадян до Інтернету (пересувні мобільні установки, тренінги для категорії осіб віком 50+ з метою формування навиків користування засобами ІКТ).
2. Підвищити загальний рівень е-компетенції громадян через проведення освітньої кампанії (тренінги, школи е-демократії, публічні дискусії).
3. Підвищити ефективність використання наявних інструментів е-демократії через інформаційну кампанію для населення стосовно успішних прикладів впливу на владу через інструменти е-демократії.
4. Створювати прозорі механізми взаємодії громадян та влади та налагодити комунікацію через уже існуючі інструменти, залучаючи охочих громадян через низку інтерактивних заходів (хакатонів, інноваційних просторів).

Література.

1. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>.
2. Карпенко О. Цифрове врядування: імперативи реалізації в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. праць. Одеса: ОРІДУ НАДУ. 2017. Вип. 3(71). С. 57–61.
3. United Nations E-Government Survey 2016. E-Government in Support of Sustainable Development. URL: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN96407.pdf>.
4. Зелена книга державної політики у сфері електронного урядування. URL: <http://e-zakon.org/2142a/>.
5. Електронна демократія. Біла книга державної політики; за ред. С. Панцира. Київ, 2015. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf>.
6. Інтернет та кабельне телебачення. Офіційний веб-портал НКРЗІ. URL: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk>.
7. Динаміка використання Інтернет в Україні: лютий – березень 2016. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621&page=1&t=5>.
8. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 року. Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2015/zb_nas_14.pdf.
9. Perrin A., Duggan M. Americans' Internet Access: 2000-2015. As Internet use nears saturation for some groups, a look at patterns of adoption. 26.06.2015.

URL: <http://www.pewinternet.org/2015/06/26/americans-internet-access-2000-2015/>.

10. Statistical bulletin: Internet Access – Households and Individuals: 2015. URL: <http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/householdcharacteristics/homeinternetandsocialmediausage/bulletins/internetaccesshouseholdsandindividuals/2015-08-06>.

11. Лібанова Е. Презентація основних висновків моніторингової доповіді «Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2014». URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7_b0W0OpEdsJ:www.idss.org.ua/archiv/2014_19_12.ppt+&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.

12. Гречко О., Когут І., Левченко О., та ін. Результати експертного оцінювання Практика використання інструментів електронної демократії громадськими організаціями в Україні. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B-bC7Ah8JpqlR05RWGpIWnBjamM/view>.